

KOPONYÁK A NAGYKAMARÁSI SIROKBÓL.

A múlt év augusztus havában az aradmegyei Nagykamarás környékén Dr. Bammer János szegedi egyetemi m. tanár 26 népvándorláskori sírt tárt fel, melyek mellékletei a feltáró szerint az avar jelleg mellett bizonyítanak. A testereklyék a talajbeli kedvezőtlen viszonyok folytán rendkívüli rossz megtartási állapotúak voltak, úgy, hogy szó sem lehetett a vázak épségben való megmentéséről. A vázrészek javarésze szétmállott, elporladt a földben s a koponyák közül is csak néhányat sikerült kevésbé vagy erősen töredékes állapotban hozni felszínre. Valamennyire ép állapotú csupán 5 koponya, míg 4-nek csak töredékei, főképp az agykoponya, (cranium cerebrale) vannak. Általában az arci (cranium viscerale) és basiláris részek a leghiányosabbak.

Az ismertetendő koponyákra vonatkozólag meg kell jegyezni, hogy háromnak en face és profil-képét is közlöm. Hogy a profilkép egyiknél jobb-, másiknál baloldali, annak a temporális oldal sérültsége az oka, mely esetben az ép oldalról történt a felvétel. A méretek számát és minőségét a koponyák épségi állapotához, továbbá a rendelkezésemre álló mérőeszközökhöz kellett alkalmaznom. A természetnagyság megállapításánál a váz hosszához még 5 cm.-t hozzávettem, a hiányzó lágyrészeknek megfelelően s így a közölt méretek az élő egyén testmagasságát jelzik. Mindenekelőtt a koponyák legjellegzetesebb morfológiai és anatómiai vonásait imertetem külön-külön, tabelláris összehasonlításban pedig a koponya méreteit és jelzőit közlöm.

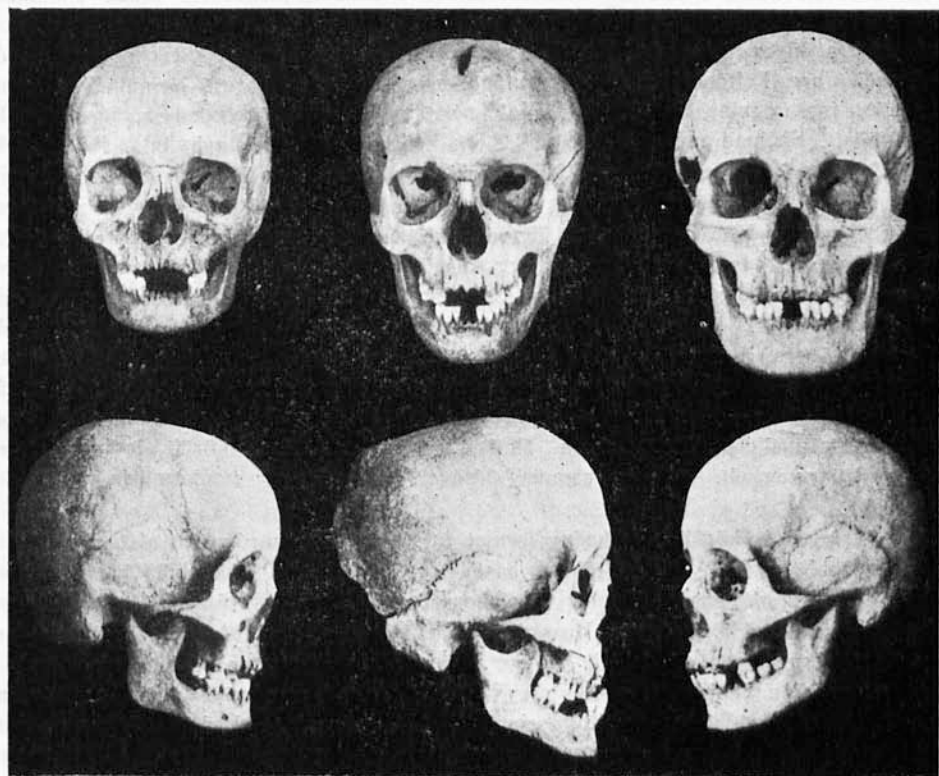
1. *sír.* A koponya és az állcsont töredékekben, 30—40 év körüli, középféjű s középtermetű nő. Alacsony, lapos fej, meredek homlok és nyakszirt. Közepesen fejlett fossa canina. Széles orrgyök. A koponya alakja tetőkeretben hosszúkás tojásdad.

2. *sír.* A koponya alapi része hiányzik, arckoponya is töredékes. 25 év körüli, középtermetű, rövidfejű (brachikran) nő. Az orbita index mesoconchot s az orrjelző mesorhínt mutat. Rendkívüli rövid, széles a szápad (brachystaphylin). Fossa canina elmosódott, szemöldökív, inion szintén. A fej tetőkeretben rhombus alakú. Állcsont elől 3 cm. magas. Animális bélyeget jelent a felső fogsorban a baloldali bölcsességfognak (dens sapientiae s. dens serotinus) a többivel megegyező nagysága.

5. *sír.* (1—2 *kép.*) Férfi, 35 év körül. Középtermetű, rövidfejű. Koponya közép magas. Homloka széles, alacsony, meredek, nyakszirt szintén. Arc széles és feltűnően lapos, benyomott. Szemjelző: hypsiconch. Orr széles, lapos, arc egyenes, középhosszú (mesoprosop). A feltűnően rövid szápad miatt az utolsó nagyápfog ki sem fejlődhetett, alve-

olusa hiányzik. A lambdavarratban számos varratcsont (ossicula suturarum). Ihering-féle profilszög 102 fok (hyperorthognathi). A fej tetőkeretben körtealakú.

6. *sír.* (3—4. *kép.*) Nő; életkora 30 év körülire tehető. Középtermetű, túlrövid (Martin-féle hyperbrachikran) és magas fej, homlok közép magas, gyengén ívelt, nyakszirt lapos, meredek. Arc középhosszú. Középszéles, kissé lapos orr. A prognathismus mértéke: mesostat. Az ehfogó árok közepesen fejlett. Az Ihering-féle profilszög szerint közép-egyenes arcú (85 fok). Két anatómiai jellegzetessége van. A bregmánál trapéz alakú varratcsont (os bregmatis v. os Paracelsi). A másik a jobboldali halántékcson

1—2.

3—4.

5—6.

nyúlványa, mely a homlokesonttal érintkezik (processus frontalis, squamae temporis.¹⁾ Ez az úgynevezett Virchow-féle nyúlvány európaiaknál az esetek 1.6%-ában, a szerezcseneknél 12.4%-ban, ausztráliaiakon 15.7%-ban fordul elő, a gorillánál mindig megvan. Bestiális bélyeg. A szápad mesostaphylin.

9. *sír.* Nő, 35 év körül. Csak a homlokesont (os frontalis) teljes, a többi töredékekben. Kicsiny termetű; valószínűleg rövidfejű lehetett. A koponyacsont feltűnően vékony, széles, alacsony, ívelt homlok, meredek nyakszirt. Arc egyenes; keskeny orr. Fossa ca-

¹⁾ Dr. Lenhossék Mihály: Az ember anatómiája. Budapest, 1922.

nina nincs. Szemüreg téglányalakú. Feltűnő a patkóidomú, csekély mélységű szájpád (brachystaphylin). A koponya tetőkeretben széles, tojásdad idomú.

14. *sír.* Férfi, 50 év körül. Középtermetű alsó csoportjába tartozó. Középhosszú (mesokran), magas fej (hypsicephal), széles orr, hosszú, egyenes arc, erős fossa canina. A homlok közepesen magas, ívelt, az occipitalis rész a lambda táján feltűnően lapos, általában a nyakszirt meredek. A sutura sagittaris csaknem teljesen obliterált. Szájpád hosszú (leptostaphylin). A koponya tetőkeretben tojásdad idomú.

21. *sír. (5–6. kép.)* Férfi, 60 év körül. Occipitalis rész teljesen hiányzik. Kicsiny termetű, valószínűleg középféjű (mesokran). A hosszúság-magassági index chamäcephaliát jelez. A koponyacsont vékony, legnagyobb vastagsága 5 mm. A sut. sagittarisnak csak nyoma, koszorúvarrat obliterált. Hosszas, de erősen bemélyedett orr, egyenes és középszéles arc. Feltűnő kicsinyek a halántékcsonatok, finom, karcú járomívek s gyengén fejlett fossa canina. Széles, ívelt homlok, hatalmas, csaknem körded szemüreg. Állcsúcs fejlett. Szájpád mély, rövid, széles, patkóidomú (brachystaphylin). Ihering-féle profilszög 94 fok (hyperorthognat). Nevezetesen a homlokcsonton látható szépen gyógyult súlyos sebész. A kardvágástól eredő sérülés a homlok felső, pikkely részén a bregma közelében velőig hatolt s tojásdad illetve elliptikus alakú csontcikket vágott ki, melynek fenekén hártavékonyágú csonthegg képződött. A vágás baloldali szegélye egyenetlen kiszélesedő, s a sebzett rész alapja szintén egyenetlen, ami arra enged következtetni, hogy a sérült hely baloldali alsó harmada zúzott seb. Tekintettel arra, hogy a koponya nyílt tetősérülése sokáig az állandó fertőzés veszélyét jelenti s a mai rendkívüli gondos sebkezelések dacára az esetek 46%-ában halálosak,²⁾ szinte csodálatos, hogy a népvándorláskori idők primitív sebkezelési és sebészeti műtétei mellett a sérült egyén életben maradt s a 60 év körüli életkort érte el, gyönyörűen gyógyult, súlyos csontsérülésével? A koponya tetőkeretben körteidomot sejtet.

25. *sír.* 60 év körüli nő. Kicsiny termetű, középféjű. A koszorúvarrat alsó része kivételével a többi suturák obliteráltak. A basiláris rész hiányos, jobboldali halántékcsonat hiányzik. Széles, elég magas homlok, középhosszú, kiálló orr hosszú arc, teljesen hiányzó ehfogó árok. Meredek nyakszirt. Hosszú, de patkóalakú szájpád. A felső fogsorban (series dentalis superior) a baloldali bölcsességfog (dens sapientiae s. dens serotinus) a többi nagyzápfogakkal megegyező nagyságú. Nevezetesen anatómiai rendellenesség az ékcsonat (os sphenoidale) nagy szárnyának feltűnő szélessége. Érdekes, hogy az aggteleki kora-bronzkori koponyák egyikén ugyanez a jelenség észlelhető.³⁾ Tetőkeretes szemléletben a fej a Sergi-féle ovoides formájú.

A *feldűlt sír* koponyája. Férfi, 40 év körül. Túlrövid (hyperbrachikran), magas fej. Töredékes. Homlok közép magas, elég meredek, nyakszirt szintén, ez utóbbi igen széles és lapos. A jobboldali lambdavaratban varratcsontok. Orr keskeny, hosszas de az orrhát bemélyedt. Az arc keskeny lehetett. Elmosódott fossa canina. Animális bélyeg a nyújtott ellipszis formájú öreglik s a V alakú mandibula. A koponya tetőkeretes szemléletben csaknem körded idomú.

²⁾ Dr. Chudovszky Móric: Csonttörések és ficamodások kézikönyve. Budapest, 1899.

³⁾ báró Nyáry Jenő: Az aggteleki barlang mint őskori temető. Monumenta Hungariae Aevi Praehistorici. Kiadja a M. Tud. Akad. Archaeologiai Bizottsága. Budapest 1899.

E kilenc váz közül nyolcát ismeretes a testmagasság, de a többi, meg nem menthető váz természetnagysága s neme szintén meg volt állapítható.

Az alaki, bonctani és kranimetriai vizsgálatok főbb eredményeinek közlése után hátramarad a legfontosabb, de legnehezebb feladat, ama kérdésnek eldöntése, vajjon ezen anthropologiai, helyesebben osteologiai megfigyeléseknek és craniometriai vizsgálatoknak sikerült-e olyan rasszjellegzetességeket állapítani meg, melyek valószínűvé tennék azt a feltevést, hogy a nagykamarási népvándorláskori sírok avar nép testereklýéit tartalmazták? De mindjárt itt feltehetjük azt a kérdést is, ismerjük-e egyáltalában a népvándorláskori avarok embertani jellegzetességeit? Mindjárt megjegyezhetjük, hogy az anthropologusok a kevés és bizonytalan leletek folytán e tekintetben a valószínű feltevéseknél és nem mindig biztos bázison nyugvó következtetéseknél tovább nem jutottak. Egyet meglehetősen határozottsággal sikerült megállapítaniok s ez az, hogy a régészek által avarokoriaknak datált sírok embervázai mongol rasszjellegűek voltak s rokon jellegeket mutattak a hun sírok embervázáival. Tiszta mongol típusról azonban szó sem lehet s közel állott a honfoglaló magyarság anthropologiai arculatához, mely keletbalti—mongol—kaukázusi rasszjellegek mixtura, még pedig a nők főképp a keletbalti, a férfiak pedig nagy általánosságban a mongol—kaukázusi fajtabélyegeket hordják magukon. Vámbéry azt állítja, hogy a honfoglaló török magyarság elszlávosodott volna, ha nem talál itt nagyszámú avarokat, kikbe aztán beleolvadt. Az egybeolvadás annál könnyebben ment, mivel őseink az avarokban rokonaikat látták. És mert az avar uralom megszűntével keletre vándorolt avarok egy része őseinkkel visszajött, a régi magyar sírok embervázainak anthropologiai habitusából visszakövetkeztethetünk az avarok testi jellegzetességeire is. A nagykamarási 26 sír közül 24 sír vázáinak természetnagysága ismeretes. Ezekből 6 gyermek, illetve nem felnőtt egyén vázát leszámítva, 18 váz magassági mérete lett figyelembe véve, és pedig 8 férfié (középérték: 159.25) s 10 nőé (középérték: 150.5). A hosszúság-szélességi koponyajelző mérhető volt 4 férfinél (középérték: 82.26), 4 nőnél (középérték: 81.33).⁴⁾ Jellemző a széles homlok, meredek, széles és lapos nyakszirt, egyenes, két esetben tülegyes, hyperorthognath és főleg középhosszú arc. A szemüreg főleg chamäconch s félannyi meso- és hpysiconch. Az orr három esetben mesorrhin, két esetben platyrrhin s csak egy koponyánál leptorrhin. Feltűnő a száypad rövid és patkóalakú volta a legtöbb koponyánál. Az ebfoji árok javarészből, elmosódott, 3 esetben teljesen hiányzik s csupán egy esetben erősen fejlett. Állcsont alacsony vagy közép magas, karcú, fejlett állcsúccsal. A koponyáknál elég sűrűn fordulnak elő primitív

⁴⁾ Anthropologie unter Leitung von G. Schwalbe und E. Fischer bearbeitet von E. Fischer R. F. Graebner, M. Hoernes, Th. Mollison, A. Ploetz, G. Schwalbe, Leipzig und Berlin, 1923.

A sír száma	Termetnagyság																			
	A koponya hossz. széles. jelzője																			
	Legnagyobb hosszúság																			
	Legnagyobb szélesség																			
	A koponya magassága																			
	Hosszúság-magassági jelző																			
	Szemüregjelző																			
	Orrjelző																			
	A prognathismus jelzője																			
	Legnagyobb homlokszélesség																			
	Legkisebb homlokszélesség																			
	Járomivszélesség																			
	Legkisebb arcszélesség																			
	Arcmagasság na — pr.																			
	Teljes arcmagasság																			
	Arcjelző I.																			
Arcjelző II.																				
Állkapocs profilszöge																				
Állkapocs szár-szöge																				
Öreglik jelzője																				
1. sz. nőisír koponyája	154*	77-57	16-5	12-8	—	—	—	—	12	9-5	—	—	—	—	—	—	78°	128°	—	
2. sz. nőisír koponyája	153	81-17	17	13-8	—	—	85-71	48-38	—	11-5	9-5	—	—	6	11	—	—	78°	145°	—
5. sz. férfisír koponyája	164	85-28	17	14-5	12-6	74-11	91	65-95	81-63	12-3	10-1	12-5	6	6-2	10-3	82-40	49-60	72°	122°	84-84
6. sz. nőisír koponyája	152	88-23	17	15	13-2	77-64	80	50	101-03	12-5	9-2	13-7	6-5	6-7	11-5	83-94	48-93	82°	136°	77-14
9. sz. nőisír koponyája	145	—	—	—	—	—	80	—	—	11-5	9-5	—	—	—	—	—	—	90°	120°	—
14. sz. férfisír koponyája	160	77-14	17-4	13-5	13-5	77-58	75	57-55	96-15	12	10	12	6-2	6-5	11	91-66	54-16	83°	128°	—
21. sz. férfisír koponyája	155	79-43	19-5	15-5	12-7	65-12	92-28	41-17	89-97	12-5	10-2	13-5	6-1	6-9	12	88-88	51-11	65°	137°	—
25. sz. nőisír koponyája	145	78-37	18-5	14-5	—	—	80-95	48-21	—	12	10	13	6-8	7-4	12-3	94-61	56-92	68°	135°	—
Feldult férfisírból származó koponyatöredék	—	87-20	17-2	15-2	13	75-58	86-48	—	—	12-5	10-3	—	—	—	—	—	—	85°	135°	—

Jegyzet: A csontváz hosszához minden esetben 5 cm. hozzáadva a lágy részek pótlása céljából.

bélyegeg (patkóalakú szájpád, egyenlő nagyságú nagyzápfogak, processus frontalis squamae temporis s a V alakú állcsont). Legtiszább típust az 5. sír váza mutat (1—2 kép.), keletbalti—mongol uralkodó jelleggel. A 6. sír (3—4. kép.) mongol—keletbalti—mediterrán keverék. A 21. sír vázára jellemző a kicsiny termet, az erősen hátraálló arc, a tetőpontnak feltűnő előre esése (5—6. kép.). Az északi rassz (homo nordicus) jellegzetességei a legtöbb váznál még nyomokban sem fedezhetők fel, ellenben annál gyakoribb a keletbalti, mongol, kaukázusi jellegek keverődése. Egy kis összehasonlítást téve, azt találjuk, hogy a nagykamarási avarkori férfi vázak termet-nagyságának közéértéke 159.25 cm., a honfoglaláskoriaké 163.70 cm. Női vázagnál a nagykamarási középtermet 150.5 cm., honfoglaláskori nőknél 152.88 cm. A mai magyar férfitermet 167.6 cm., a női 153.7 cm.⁵⁾ A koponya hosszúság-szélességi jelzője a nagykamarási avar koponyáknál közéértékben 82.26, nőknél 81.33. Honfoglaláskori férfiaknál 82.31, nőknél 80.59. A mai magyarság koponyajelzőjének közéértéke 83. E kétféle méret számadatai rendkívüli tanulságos módon szemléltetik, hogy az idők folyamán a magyar és vele rokon népek mongol rassz jellegei hogyan keverődnek mind több és több idegen fajtajellegekkel a különböző népelemekkel és néptörésekkel való egybeolvadás, illetve keveredés folytán.

*

Az anthropologiai vizsgálatok megerősítik a sirmellékletek és a temetkezési mód alapján nyugvó ama feltevést, hogy a nagykamarási népvándorláskori leletek avar sírok tartozékai. A kicsiny és közép termet között váltakozó testmagasság, a közép-, rövid-, sőt túlrövid fej, a széles, közép magas homlok, széles, meredek nyakszirt, közép magas fej, elmosódott szemöldökívek, a több esetben lapos, széles orr, az általában közép-széles, középhosszú, két esetben lapos, benyomott arc, az ebfogi árok elmosódottsága, sőt három esetben teljes hiánya, az egyenes, sőt két esetben túlegyenes arc, rövid és széles szájpád, közép magas alsó állcsont stb. mind oly jellegek, melyek a többi hazai, avarkorinak nyilvánított sírok embervázainál szintén fellelhetők, ha itt-ott más arányú keveredésben is, mivelhogy az avar nép sem képviselhette a tiszta mongol típust, hanem főleg a keletbalti, mongol, kaukázusi rasszelemek jellegeiből formálódott egy főképen mongol típust képviselő néppé.⁶⁾

Krecsmárik Endre.

⁵⁾ Dr. Bartucz L.: A mai magyarság termete. Term. Tud. Közl. 1912. évf. Budapest.

⁶⁾ A koponyamérésekre vonatkozólag egy kis összefoglaló füzet került kezembe, mely, bár nem a legújabb jelzéseket tartalmazza, de egyszerű, tiszta rajzai révén is az anthropometriával foglalkozni akarók számára elsőrangú útmutató. Címe: Rosszijaszkaja Akademia Kulytupy. — Insztrukcija dlya izmerenija cserapa i kosztej cselobeka. Leningrád, 1925. (Útmutatás az emberi koponya és csontok méréséhez). Nem tudván oroszul, a mű tartalmához csak úgy tudtam hozzáférközni hogy a Somogyi Könyvtár könyvtárosa: Szőke Mihály úr volt szíves azt lefordítani s hozzáférhetővé tenni a tudomány számára, amiért hálás köszönet illeti.